



REVISIÓ I PERSPECTIVES DELS PROGRAMES INDIVIDUALS EN EDUCACIÓ FÍSICA

Javier Hernández Vázquez, Professor Titular d'Educació Física Especial de l'INEF de Barcelona

Introducció

En l'actualitat existeix una gran inquietud per observar com es desenvolupen el programes individualitzats en educació, sens dubte el tema que ens interessa a nosaltres és l'Educació Física, per tant l'exposició que a continuació es detalla intenta realitzar una aproximació sobre què van ser els programes, què són i quines perspectives tindran en els dissenys curriculars de l'Educació Física.

La revisió dels programes constata que l'Educació Física té una importància fonamental en els nens que presenten alguna alteració, però, sobretot, que aquests programes han de ser practicats el més aviat possible, demostrada la seva eficàcia, i per tant queden inclosos en dissenys curriculars de forma preferent. Malgrat tot, encara queden determinades situacions per a intentar resoldre i és en les perspectives quan apareixen reflexions sobre l'actuació en els subjectes que no estan en edats primerenques i que necessiten aquesta

activitat física reconfortant, preventiva i integradora.

Concepte

El programa es defineix com les relacions que previsiblement s'establiran entre professors, alumnes, continguts, temps, mètodes, materials i objectius previstos.

En aquest sentit, l'acció programadora va més enllà d'ordenar simplement uns continguts d'ensenyament i presposava preveure per endavant, com diu Gimeno Sacristán, "L'acció docent: saber què es farà, com i per què".¹

Suposa, doncs, racionalitzar la pràctica pedagògica i evitar el seu desenvolupament arbitrari o improvisat, des de la consideració de tots els elements que intervenen de manera que es puguin estudiar les conseqüències d'interacció i avaluar els resultats aconseguits. La programació l'entendem, doncs, com una posada en pràctica del pensament científic o pedagògic; equivaldria a una pràctica científica de l'ensenyament.

Per programar des d'aquesta òptica es requereix la realització de tres operacions bàsiques: a) explicar allò que es realitzarà; b) ordenar els elements que intervenen en el procés i c) justificar científicament les decisions que es prenen.

A causa de la complexitat en plantejar el programa, a la pràctica es presenta la necessitat de buscar models que puguin, des d'un marc teòric coherent, sistematitzar els coneixements i guiar els docents en el desenvolupament de la seva acció. Sorgeixen així models formals (Moore), psicològics (N. L. Gage, Nuthall, Snook i J. Bruner), estructurals (P. M. Tylo), tecnològics (Lauforcade) i didàctics (Gimeno Sacristán).

Evolució dels programes individuals en Educació Física

El programa en Educació Física Especial s'entén com: el conjunt d'habili-

tats motrius i aptituds motores que s'han de promoure mitjançant l'aprenentatge segons mètodes, activitats i materials apropiats per a un millor i específic desenvolupament de la personalitat de l'alumne i la seva màxima cooperació en la societat que viu i on s'impliquen pares, professors i tots els membres de la comunitat.

Als programes d'Educació Física s'utilitzen els mateixos esquemes que els contemplats per als programes ordinaris, tot i que en la seva organització i en els seus recursos metodològics es vénen atenent aspectes diferencials, fonamentats en la consideració dels alumnes als quals van dirigits i a l'acceptació de nous plantejaments filosòfics, psico-pedagògics, científics i socials.

A les últimes dècades es vénen accentuant la importància i la necessitat de procurar als nens que presenten algun tipus de deficiència o discapacitat una atenció educativa tan aviat com sigui possible, donat que, com la investigació ha demostrat, els successos dels primers anys tenen efectes molt importants i possiblement permanents, en el seu desenvolupament personal, emocional i intel·lectual posterior.

Des del primer gran esforç realitzat en aquest sentit en educació compensatòria i preventiva, per a preescolars que estaven en situació de convertir-se en retardats mentals (Head Start program),² fins a un dels més coneguts (Milwaukee),³ s'han desenvolupat gran quantitat de programes, dirigits, una bona part d'ells, a deficiències sensorials (cecs i sords), deficiències físiques (paràlisi cerebral) i deficiències mentals. Gairebé tots els programes per a educació precoç procuren la participació dels pares en la seva aplicació i la seva meta és que els nens s'apropin al màxim possible al desenvolupament normal, a cada una de les àrees programades, que solen ser: comunicació, desenvolupament cognitiu, socialització i habilitats motores fines i gruixudes.

Els plantejaments d'actuació en l'edu-

cació del deficient (normalització, individualització i integració escolar), han contribuït a una evolució en l'enfocament tradicional de l'ensenyament, que s'ha vist reflectit en els programes. Avui es pretén que els deficients aprenguin en el si de la institució escolar ordinària, i que participin de les seves activitats d'acord amb les seves possibilitats. Aquests plantejaments han fet inservibles, en molts casos, programes tradicionals que conduïen a automatismes que no faciliten en res el desenvolupament de l'alumne, ni la seva integració social. En aquest sentit, l'evolució principal ve de l'àmbit conductual, que posa l'èmfasi en la instrucció sistemàtica i individualitzada. Abans de comentar aquests dissenys basats en la modificació de conducta, vull resaltar un programa realitzat per M^a José Domínguez i Salustiano Rodríguez⁴ sobre programes de desenvolupament escolar per a alumnes lents, en el qual es planteja un rigorós i curós programa, la fonamentació del qual es basa en períodes madurats assenyalats per Piaget (senso-perceptiu 3 a 5 anys d'edat mental, pre-operatori de 4 a 7 anys d'edat mental, operacions concretes de 7 a 10 anys d'edat mental) i conseqüentment presenta com a objectius a aconseguir l'adquisició per part del nen d'una sèrie de continguts adequats al seu nivell maduratiu i a les seves necessitats d'aprenentatge. Aquest programa es resumeix en tres períodes: de 6 a 9 anys d'edat cronològica, la finalitat del qual, segons l'esmentat programa era l'orientació física i el perfeccionament psico-motriu; segon període, de 10 a 12 anys, la formació física, i per últim, el tercer període de 13 a 14 anys, la finalitat del qual és el perfeccionament psico-fisiològic.

Uns dels primers programes diferencials d'Educació Física, que és necessari ressaltar són els elaborats per l'Institut Nacional de la Joventut,⁵ que van ser d'inquestionable valor en el

seu moment, on es planteja amb rigorositat una planificació d'activitats físiques per a nens amb disminució psíquica.

En l'actualitat existeixen molts programes basats en la modificació de la conducta Eason i Smith.⁶ Aquests programes han tingut gran èxit i actualment gairebé tots els esquemes inclouen tècniques de modificació de conducta, almenys per a l'aprenentatge d'alguns aspectes: autonomia personal, (hàbits de neteja i vestit) i capacitació d'aptituds de llenguatge (Lovas, 1968), (Lovit i Smith, 1975)⁷ i adquisició d'habilitats motores, (Wessel, 1975).⁸

Dins d'aquesta línia tenim "Progrèssió de característiques conductuals", desenvolupada a Santa Cruz, Califòrnia; comprèn més de 2.000 conductes, que es poden usar tant per a realitzar una valoració funcional de l'alumne, com per programar objectius de forma individual.

Actualment existeixen detractors de les tècniques de modificació de conducta, fonamentalment de les teories de Piaget, que estan fent seriosos intents per a procurar programes de desenvolupament que possibilitin a cada nen l'adquisició d'estructures cognitives. En aquesta línia estan Compton, 1970 i Hartford, 1976.⁹

Dins del nostre país, en l'àmbit de l'expressió dinàmica, existeix la proposta de programes per a alumnes que no poden seguir l'establert pels programes regulars, publicat per l'Institut Nacional d'Educació Especial (actualment aquest Institut no existeix).¹⁰ Aquest programa planteja un repertori d'aprenentatges expressats en termes de conducta i fa referència de manera seqüenciada a tots els comportaments que es poden d'afavorir en el marc escolar. Pretén ser una guia sistemàtica de programes institucionals i individuals i de recursos didàctics i és en aquest sentit que pot ser generador de diferents plantejaments didàctics. Comprèn cinc àrees d'aprenentatge: Socialització,

Llenguatge, Matemàtiques, Expressió Dinàmica (Educació Física), Plàstica i Pre-tecnologia. En la mateixa línia, estan els dissenys curriculars publicats per la Conselleria d'Ensenyament de la Generalitat.¹¹ També és necessari esmentar un programa extens en el seu tractament, i dins d'una línia conductista, que és "I Can", l'autor del qual és J. A. Wessel (Michigan State University).¹² És un programa mesurat, jerarquitzat, el qual es planteja l'aprenentatge de les tasques motrius i el llenguatge com una unitat. Per una banda, estan les tasques motrius bàsiques, per l'altra, les tasques motrius específiques (activitats esportives), i per últim les tasques socials.

Comenta Wessel que un programa per a nens disminuïts ha de ser capaç de: a) proporcionar a l'alumne àmplies experiències en activitats físiques; b) minimitzar, en la mida que sigui possible, les tasques i habilitats motrius que no poden desenvolupar amb èxit i proposar activitats que puguin realitzar amb èxit, com continguts de condició física, activitats físiques recreatives i activitats d'utilitat diària; i c) ha d'utilitzar les experiències generades per l'activitat física per enllaçar-les amb els aspectes cognitius i afectius de l'alumne. També, comenta que un programa individual d'Educació Física especial, troba la necessitat en cada disminuït, en el que requereix cada deficiència; És per això que s'han de prescriure i diagnosticar les tasques per a individualitzar la instrucció, en definitiva que els continguts utilitzables estiguin en funció del desenvolupament individual i que la instrucció tingui criteris per ser avaluable.

Programa de desenvolupament individual

El programa de desenvolupament individual en Educació Física s'estableix en funció del procés d'aprenentatge i desenvolupament del propi nen i ha de tenir una base totalment experimental,

la qual exigeix una preparació contínua dels professionals.

Es considera l'aprenentatge com una simple adquisició d'habilitats motrius, i és en les últimes dècades que apareix la tendència a usar un programa en un sentit més ampli responnent a la nova concepció de l'aprenentatge, com a un procés de creixement, maduració i diferenciació. El paper del desenvolupament i adquisició d'habilitats en relació amb activitats significatives que poden ser utilitzades a la vida diària atorga un gir important als programes. En base a aquesta nova concepció els programes tendeixen a: a) considerar el nen com a centre del procés d'aprenentatge; b) partir dels actuals coneixements sobre psicologia del desenvolupament i intel·ligència com a base pel desenvolupament dels programes; c) considerar l'educació com un procés dinàmic; d) relacionar el programa amb les necessitats i exigències de l'hàbitat sociocultural, amb la intenció de disminuir la distància entre escola i comunitat i e) modificar els mètodes d'avaluació i estratègies d'ensenyament a utilitzar. En definitiva, és un aprenentatge deliberadament organitzat per a dirigir els interessos, les capacitats i les habilitats dels nens o adolescents cap a una efectiva participació a la vida de la comunitat.

¿És necessari un programa individual en Educació Física?

L'eficàcia de l'activitat física educativa ve donada per la capacitat de satisfer unes necessitats, al mateix temps que en genera d'altres que responen a un model social més evolucionat. Les actuals necessitats educatives estan condicionades per:

- l'evolució en tots els aspectes de la vida;
- l'evolució en les finalitats de l'educació (Educació Física);

- els més grans coneixements sobre el nen.

La programació no sols determina el que s'ha de fer, sinó on s'ha d'anar, establint amb una visió prospectiva de futur, els requisits que permetran avançar de la manera més eficaç possible, considerant com a millor programació la que comença per una identificació de necessitats, les quals han girar al voltant de:

- la naturalesa de la societat;
- la naturalesa dels educands;
- la naturalesa dels educadors;
- la naturalesa dels coneixements en l'activitat física.

I només es considerarà la naturalesa dels coneixements després d'haver determinat les necessitats a partir de les característiques de la societat (entorn de l'escola, filosofia de l'escola, etc.), els alumnes (desenvolupament, maduració, déficits), els educadors (la seva formació i interessos professionals).

Quins aspectes s'hauran de considerar en un programa individualitzat?

UNITAT: Per la convergència multiprofessional ha de respondre en conjunt a una sèrie d'objectius harmonitzats i de forma coherent.

CONTINUÏTAT: El programa ha de cobrir la totalitat del procés al qual es destini.

FLEXIBILITAT: Ha de permetre les desviacions que siguin necessàries un cop siguin considerades, sense que alterin el que és fonamental.

REALISME: Que els objectius que es proposin siguin susceptibles de ser acompanyats dins una realitat concreta.

CLARETAT: Que sigui fàcil de seguir per les persones que han d'aplicar-lo i per la institució on es desenvolupi.

CÍCLIC: El seu desenvolupament es basa en experiències que es van fent cada cop més divergents i de més qualitat.

EXPERIMENTAL: No acaba en un

moment determinat, sinó que es genera a si mateix.

Model instruccional de programa individualitzat en Educació Física J.A. Wessel.

Establir finalitats i objectius

Organització de programes per objectius

Seleccionar objectius per al programa

– programa en anys, temps d'instrucció, unitats d'instrucció.

Programa individualitzat

– Pla en anys, objectius específics, identificació d'aprenentges i la influència en la instrucció.

– Especificacions, entorn, activitats, temps, interessos, situacions de l'estudiant, necessitat de serveis de suport.

– Tècniques de suport, activitats físiques bàsiques deficitàries, musicomotricitat, motricitat cognitiva, etc.

Instrucció prescriptiva

Mètodes d'ensenyament modificats, temps per a les tasques, avaluació contínua del procés, procediments de reforçament, equipaments, ús de l'acció tutelar.

Avaluació

Continu ajustament del progrés de l'alumne.

Modificació de la instrucció durant el progrés de l'alumne.

Efectivitat del programa.

Revisió

REFLEXIÓ DELS RESULTATS
"FEEDBACK"

Model d'objectius, segons l'Institut Nacional d'Educació Especial. Expressió Dinàmica

Objectius generals

1. Desenvolupament de les possibilitats motrius dels alumnes.

2. Desenvolupament del ritme i la capacitat musical

3. Desenvolupament de la comunicació i representació dinàmica a través de l'expressió corporal.

Objectius específics del punt 1

1.1. Desenvolupament tònico-postural i de l'actitud postural.

1.2. Desenvolupament de la coordinació.

1.3. Desenvolupament de la capacitat de respiració.

1.4. Desenvolupament de la flexibilitat corporal.

1.5. Desenvolupament de les diferents posicions del cos a l'espai

1.6. Desenvolupament del propi cos i consciència del propi ser

1.7. Desenvolupament de l'equilibri.

1.8. Desenvolupament de l'espai-temps.

1.9. Desenvolupament de la capacitat de relaxació.

1.10. Iniciació a l'esport i a les activitats a l'aire lliure.

Objectius específics del punt 2

2.1. Desenvolupament de la capacitat d'emissió, discriminació de sons i del maneig d'instruments musicals.

2.2. Desenvolupament del sentit del ritme.

2.3. Iniciació a la dansa.

Objectius específics del punt 3

3.1. Augmentar les possibilitats de salut.

3.2. Crear i modificar les aptituds per a l'activitat corporal.

Sobre el currículum en els programes de desenvolupament individual

Segons assenyala Lamar Maye, un dels aspectes diferenciadors dels programes individuals és el dels continguts i afirma "que un contingut apropiat per a l'alumne deficient és generalment apropiat per a l'alumne no-deficient, almenys en determinades edats, però el contrari no pot ser veritat".¹³

Al voltant d'aquest tema s'al·leguen una sèrie de raons com són:

– Alguns nens deficients no poden aprendre determinats continguts en l'edat usual que els aprenen els nens que no tenen dificultats.

– Molts deficients necessiten més temps per a aprendre.

– No es poden abastar determinats objectius proposats sinó s'aprenen determinades habilitats.

– Les necessitats individuals dels deficients influeixen decisivament en la prioritat dels continguts i els fan diferents als ordinaris.

Per a Lamar Mayer, existeixen molts projectes, però en la majoria dels casos no s'apliquen. Per una altra banda, la psicologia evolutiva no ha arribat encara a desenvolupar-se suficientment per a delimitar a fons les diferències individuals. La transcendència d'aquest buit a l'àmbit educatiu s'ha anat traduint en la consideració d'un prototipus d'alumne al qual es dirigeix la instrucció, perquè existeixen nivells uniformes de rendiment; fet que a la pràctica ha contribuït a excloure de l'escola ordinària els alumnes que per presentar problemes o disminucions no eren capaços de seguir l'establert en el programa regular, en les últimes dècades el moviment per la integració escolar ha posat en dubte els plantejaments educatius, reivindicant el dret de tots els nens en edat escolar a assistir a l'escola ordinària independentment de quines siguin les característiques personals. S'advoca, actualment, per dissenys curriculars del sistema d'ensenyament –aprenentatges amplis, flexibles i longitudinals, que ofereixin múltiples opcions i puguin oferir respostes adequades a les necessitats de tots els alumnes. La integració plantejada en termes de currículum significa situar l'alumne al centre de la planificació del procés educatiu, amb la finalitat de procurar-li el màxim desenvolupament en un ambient el més normalitzat possible, però per aconseguir-ho

és necessari que s'acompleixin tots els requisits previs: professor de suport, programes de suport, material complementari per a les seves necessitats específiques.

Conclusió

Els programes individuals en Educació Física es troben actualment en revisió constant, degut fonamentalment al seu caràcter experimental i també a qui cada minusvàlua serà un cas absolutament aïllat inclús dins d'una mateixa deficiència.

Malgrat tot, no s'han de descartar d'entrada els programes que s'usen, doncs són un intent de sistematitzar els continguts de l'activitat físico-escolar i, en el nostre cas, el de l'activitat física, evolucionaran molt més perquè la necessitat de l'activitat física serà cada dia més gran, ja que és reconeguda en la majoria dels programes la necessitat de les activitats físiques bàsiques, per a un millor desenvolupament del nen.

També existeix la convicció que quan abans rebi el nen el programa d'Educació Física, millors i més amplis seran els resultats; exemple d'això, són els programes d'estimulació precoç i la importància que es concedeix a la motricitat, fonamentalment.

D'altra banda, els programes d'Educació Física al nostre país, i als centres d'educació especial no estan seguint el desenvolupament desitjat; els pares s'haurien de sensibilitzar de la importància que té per als seus fills aconseguir un bon desenvolupament motor i, més encara si el nen sofreix alguna alteració. Considero que les administracions públiques també han d'intentar un esforç més gran quant a l'aplicació de programes d'Educació Física en els seus centres i en general la societat ha de permetre una millor adequació de l'activitat física en les persones que tinguin algun tipus de "handicap".

Per últim, s'ha de tenir constància que

la majoria de les actuacions per a la integració a l'activitat físico-escolar ha d'anar acompanyada d'uns mitjans humans mínims exigibles per no plantejar només utopies i ser també pragmàtic. També és necessari comptar amb el material adequat per a una aventura d'aquestes característiques, i per suposat realitzar programes en base a uns criteris generals per després projectar-los a programes concrets i individualitzats segons els subjectes.

Avui la motricitat està oferint múltiples possibilitats en el camp de l'educació que, en general, no s'aprofiten. Voldria concloure dient que l'Educació Física per a individus discapacitats està per desenvolupar i en aquesta tasca ens situem tots els professionals del medi que ens trobem amb l'obligació de fer-ho ressaltar, les administracions ho han de recolzar i els pares han de mantenir una actitud més reivindicativa.

BIBLIOGRAFIA

1. GIMENO, S.: *Teoría de la enseñanza y desarrollo del currículo*. Anaya 2, 1981.
2. Head Start Program: *Diseño curricular*. Enciclopedia de Educación Especial, Barcelona, 1985.
3. MILWAUKKE: *Diseño curricular*. Enciclopedia de Educación Especial, Barcelona, 1985.
4. DOMÍNGUEZ, P.; RODRÍGUEZ, F.: *Programa de desarrollo para alumnos lentos*. Premi Ministeri d'Educació i Ciència, 1979.
5. Institut Nacional de la Joventut, *Programas diferenciales de Educación Física para la enseñanza primaria*, 1969.
6. EASON SMITH, L.: "Bases y modelos de Educación Física adaptada". Adapted Physical Activity, Human Kinetics Publishers, 1983.
7. LOVAS LORIT, S.: *Diseño Curricular*. "Enciclopedia de Educación Especial", Barcelona, 1985.
8. WESSEL, J.A.: *I Can*. Edit Hubbard, Illinois, 1976.
9. COMPTON, H.: "Diseño curricular". "Enciclopedia de Educación Especial", Barcelona, 1985.
10. Institut Nacional d'Educació Especial. *Diseño curricular. Un programa de desarrollo individual*. Madrid, 1983.
11. Conselleria d'Ensenyament, *Diseny d'un programa de desenvolupament individual*. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1984.
12. WESSEL, J.A.: "Cualidades del programa en Educación Física para personas disminuidas". Adapted Physical activity. Human Kinetics Publishers, In Champaign, Illinois, 1983.
13. LAMAR MAYER, C.: *Educational Administration and special education. A handbook for school administrator*. Allyn and Bacon, Inc 470, Boston, Massachussets, 1982.